

PLATONIN KOIRA

VIHOLLISIA LUKEMASSA

- Tämänkin voi nähdä koirista, ja eläimessä tämä on tosiaan merkillinen ominaisuus, minä sanoin.
- Mikä siis?
- Se että koira tulee äkäiseksi nähdessään tuntemattoman ihmisen, vaikkei tämä olisi tehnyt sille mitään pahaa, mutta tervehtii riemuissaan tuttua vaikka ei olisi kokenut tämän puolelta mitään hyvää. Etkö ole koskaan ihmetellyt sitä?
- En ole tullut ennen kiinnittäneeksi siihen huomiota. Mutta niinhän koira todella tekee.
- Tämähän todistaa varsin hienoa, todella filosofista luonteenlaatua.
- Kuinka niin?
- Koirahan erottaa ystävän vihollisesta sillä perusteella, että on oppinut tuntemaan toisen, toista ei. Ja eikö se, joka tietoon ja tietämättömyyteen nojautuen erottaa ystävän ja vieraan, ole tiedon ystävä?

(Platon, Valtio, 376b)

Käsillä olevan *Tiede & edistyksen* teemanumeron keskiössä on ristiriita kahden käsitteen välillä. Yksinkertaistaen ilmaistuna: ”vihollinen” merkitsee jotain, mitä ei haluta ymmärtää, kun taas ”lukeminen” viittaa pyrkimykseen ymmärtää jotakin mahdollisimman hyvin. Näin esitettynä näyttää siltä, että käsitteet ovat pelkästään vastakkaisia toisilleen. Vihollisen lukeminen vaikuttaa mahdottomalta. Mitä nämä kaksi käsitettä siis tekevät yhdessä? Miksi asettaa määritelmällisesti vastakohtaiset käsitteet yhteen? Eikö lopputulos ole pelkkä paradoksi, ajattelun umpikuja?

Paradoksit ovat ratkaisemattomia, mutta eivät missään nimessä yhdentekeviä, redundantteja. Päinvastoin, näennäisen ratkaisemattomat ristiriidat ja vastaavat ajatuskuviot ovat kautta ajattelun historian olleet hyvin hedelmällisiä – Zenon Elealaisesta zen-buddhalaisuuden kōaneihin. Kurt Gödelin epätäydellisyyslauseet – joita pidetään matemaattisen logiikan tärkeimpinä tuloksina 1900-luvulla ja jotka johtivat kokonaan uudenlaiseen tapaan lähestyä matematiikkaa ja lopulta tietotekniseen vallankumoukseen – perustuvat Bertrand Russelin löytämään itse-referentiaalisuuden ristiriitaan Gottlob Fregen joukko-opista ja tätä kautta ikivanhaan valehtelijan paradoksiin (Fitting 2017).

Vihollisen lukemista ei kuitenkaan voine kutsua edellisen kaltaisiksi puhtaasti loogisiksi paradokseiksi. Toisin kuin esimerkiksi valehtelijan paradoksi (”tämä lause on epätosi”), vihollisen lukeminen ei ole formalisoitavissa matemaattiselle kielelle, vaan sen kulloinenkin tulkinta riippuu välttämättä näiden kahden sanan määrittel-

mistä, jotka eivät ole millään muotoa yksiselitteisiä. Ollakseni tarkka, pikemminkin *esitän* tässä vihollisen lukemisen paradoksina, kuin *väitän* että se olemuksellisesti on sellainen. Olisikin kenties parempi sanoa, että tämän numeron keskiössä on käsitys vihollisen lukemisesta paradoksina tai ajatuskokeena, joka mahdollistaa tietynlaisen ajattelun ja tutkimuksen poliittisuuden tarkastelun.

Kuten tähän mennessä esittämästäni voinee päätellä, tämä numero ei keskity siihen poliittisen filosofian haaraan, joka käsittelee Carl Schmittin (1888–1985) tuotantoa, jossa vihollisuus esittyy kaiken politiikan perustana ([1932] 2015). Numero ei myöskään käsittele suoranaisesti lukemisen teoriaa. Jos vihollinen on hyljeksitty, paha mieltä aiheuttava, ja epäakateeminen käsite, lukemista on kirjallisuustieteen ja mannermaisen filosofian parissa tutkittu valtavasti. Mutta tässä numerossa olemmekin kiinnostuneita näiden kahden käsitteen konjunktioista, emme niiden erillisistä määritelmistä.

Vihollisen – miten ikinä se sitten ymmärretäänkään – tulkitsemiseen, liittyy käytännöllinen aspekti, joka uupuu puhtaasti loogisista paradokseista. Väitän tässä tietoenkin vihollisuuteen liitettyihin poliittisiin konnotaatioihin. Vihollisen lukemista voisikin kutsua ”käytännölliseksi paradoksiksi”, joka on kaikille älyllistä työtä tekeville tuttu ongelma – ellei jopa kaikille poliittisille olennoille. Tämän paradoksin voisi ilmaista näin: jos vihollista lukee *vihollisena*, ei aitoa lukemista tapahdu, joten sekä lukijan että vihollisen positiot pysyvät muuttumattomina, mutta jos lukeminen tuottaa yhteisymmärrystä, vihollisuus (lue: poliittisuus) katoaa. Vastakkainasettelujen aika ei ole ohi eikä tule koskaan olemaan, niin kauan kuin poliittista toimintaa on olemassa. Kysymyksen siitä, miten vihollista tulisi lukea tarkoituksena ei ole kärjistä antagonistimeja tai pyrkiä ymmärtämään kaikkia mahdollisia positioita, vaan myöntää niiden olemassaolo (myös tieteen ja kulttuurin kentillä) ja ottaa ne tutkimuksen kohteeksi.

Yllä kuvailemani ajatuskokeen oikea ymmärtäminen vaatii nähdäkseni pientä henkilökohtaista anekdoottia. Siihen aikaan, kun vielä toimin pääasiallisesti nykytaiteen kentällä, kirjoitin erään radiopropagandaa käsittelevän teokseni yhteydessä tekstin, jossa käytin Joseph Nyen *soft power* -käsitettä (2004). Tämä Nyen idea on melko hyvin tunnettu muotoilu sellaisesta propagandatekniikasta, jossa jokin valtio pyrkii vaikuttamaan toisten valtioiden populaatioihin ”pehmeästi”, suostutellen, eikä esimerkiksi suoralla informaatioidankäynnillä tai sotilaallisesti. Paras esimerkki on ehkä Hollywood ja amerikkalainen pop-kulttuuri, jotka levittivät tietynlaista kapitalistisen elämäntyylin ideaalia ympäri maailman, ja jota Yhdysvaltain hallinto käytti tietoisesti hyväkseen.

Tuota tekstiä työstäessäni havaitsin kaksi asiaa: 1) *soft power* on filosofisesti ja poliittisen teorian näkökulmasta käsitteellisesti yllättävän köykäinen, ja 2) vaikka käsite itse oli tuttu, kukaan tutuistani ei ollut lukenut Nyen kirjaa. Ja silti, juuri tuo käsite oli huomattavan suoraan vaikuttanut Yhdysvaltain ulkopolitiikkaan. Miksi kukaan ei kiinnittänyt siihen sen suurempaa huomiota, jos sen poliittinen vaikutusvalta oli niin suuri? Puhuin aiheesta eräässä konferenssissa, jossa paneelini puheenjohtaja sanoi yksitotisesti, että Nyen tutkimusala, kansainväliset suhteet (*International Relations*), on ”leludiskurssi, jota kukaan itseään kunnioittava tutkija ei ota vakavasti.” Mutta tämäkään vastaus ei ole hyväksyttävä: sitä suuremmalla syyllä

tuon diskurssin tulisi olla tulkinnan ja kritiikin kohde, etenkin kun sen vaikutukset ovat niin ilmeisiä. Tämä on mielestäni hyvä esimerkki siitä, miten me akatemiassa luemme ”ystäviämme”, niitä kirjoittajia, joista olemme jo valmiiksi kiinnostuneita ja joiden ajattelun tunnistamme omamme kaltaiseksi. Vihollisten tai vastustajien lukeminen, sen sijaan, on vaikeaa ja epämiellyttävää – se asettaa omat ennakkokäsityksemme kyseenalaiseksi.

Tästä kokemuksesta kehkeytyi ajan myötä ajatus vihollisten lukemiseen keskittyvästä kokeellisesta, taiteellis-filosofisesta hankkeesta, joka sai nimekseen *Reading the Enemies*, ja jonka eräs lopputulema tämä teemanumero on. Numeron kirjoittajista kaksi, Jussi Palmusaari ja Aino-Marjatta Mäki, tekivät eri vaiheissa yhteistyötä kanssani. Olin tällä teemalla järjestämässä Tutkijaliiton perinteistä kesäkoulua vuonna 2018. Teemanumeron tekstit perustuvat pääosin tuolloin pidettyihin esitelmiin. Kesäkoulun lisäksi olemme järjestäneet kolme työpajasarjaa Lontoossa, sekä Palmusaaren kanssa paneelikeskusteluiden sarjan London Conference of Critical Thought -konferenssissa otsikolla *Taking Positions*, myös vuonna 2018. Näistä osuuksista julkaisut ovat myöskin valmisteilla.

Haluan kiittää numeron kirjoittajia heidän avoimuudestaan ottaa vihollisen lukemisen haaste vastaan. Tämä anteliaisuus on mahdollistanut käsillä olevan kokonaisuuden julkaisun. Kiitoksia myös päätoimittaja Tero Toivaselle sekä toimitussihteeri Kimmo Kalliolle, jotka joutuivat kärsivällisesti odottamaan (muun muassa) tämän pääkirjoituksen valmistumista. Pidän johdantoni lyhyenä, koska tämä numero on jo paisunut melko laajaksi: toivoisin lukijan pitävän tätä tekstiä eräänlaisena trailerina, jonka sisältöön voi tarvittaessa verrata kunkin kirjoittajan omaa näkökulmaa. Kiitoksia myös kaikille vuoden 2018 kesäkouluun osallistuneille esitelmöitsijöille, sekä *Reading the Enemies* -hankkeen muille osallistujille.

Olen pyrkinyt toimitustyössäni antamaan mahdollisimman vapaat kädet kullekin kirjoittajalle – tästä syystä kaikki tekstit eivät suoraan tematisoi tai määrittele mitä vihollisen lukeminen on. Tekstit ovat pikemminkin eräänlaisia esimerkkejä siitä, millaisia tuloksia sellainen ajattelu, joka *ei* kieltäydy kohtaamaan vihollisen lukemisen ongelmaa, voi tuottaa. Toisin sanoen, seuraavat tekstit eivät suostu yksiselitteisesti pysymään omalla rajoitetulla tutkimusalueellaan vaan kysyvät millaiset vastakkainasettelut tuottavat noiden tutkimusalueiden identiteetit ja millaisia poliittisia investointeja ne sisältävät. Vihollisen lukemisen haaste on kannustanut kirjoittajia myös selventämään teoreettis-poliittisia lähtökohtiaan, eli asemoimaan tekijyyttään suhteessa omien tutkimusalueidensa vastakkainasetteluihin.

Numeron ensimmäinen kokopitkä artikkeli, Alekski Lohtajan ”Arkkitehtuurin poliittinen tiedostamaton: Martin Heideggerin ’Rakentaa asua ajatella’”, käsittelee nimensä mukaisesti arkkitehtuurin filosofiaa. Lohtajaa kiinnostaa Heideggerin poliittinen vaikutus arkkitehtuurin teoriaan sotien jälkeisessä Euroopassa. Arkkitehtuurin fenomenologia näyttäytyy Lohtajan luennassa epärealistisena ja elitistisenä ratkaisuna asuntokriisiin. Artikkelin argumentoi myös, että Heideggerin *Rakentaa asua ajatella* -luennolla oli selvä poliittinen intentio, joka on suurelta osin sivuutettu tutkimuskirjallisuudessa: se asettui vasemmistolaisista arkkitehtuurin teoretisointia vastaan.

Professori Tuija Pulkkinen artikkeli ”Selittäminen vai interventio: kriittinen luenta Darwinin roolista Elizabeth Groszin ajattelussa” perustuu akateemisessa *Hypatia*-lehdessä aikaisemmin julkaistuu artikkeliin, jonka Pulkkinen on ystävällisesti kirjoittanut uusiksi numeron teeman mukaisesti. Artikkelin on esimerkillinen kriittinen luenta intellektuaalisesta vastustajasta, jonka kautta Pulkkinen esittelee käsityksensä teorian politiikasta ja erilaisista ”filosofiapuolueista”, joiden välillä teoreettisia kiistoja käydään. Elizabeth Groszin feministisen teorian todellinen poliittinen potentiaali liudentuu sen takia, että Grosz pyrkii selittämään ilmiöiden lopullisen luonteen. Pulkkinen näkökulmasta teoria tekee parhaimmillaan interventioita eikä pyri tuottamaan ontologioita, jotka ovat aina lopullisia vaikka perustuisivatkin jatkuvaan muutokseen.

Aino-Marjatta Mäen teksti ”Psyko-terapeutti jonka ansaitsemme’: Luenta Jordan Petersonin klinikasta” on vertaisarvioidusta artikkeleista ainoa, joka ottaa kohteekseen poliittisesti ajankohtaisen ilmiön. Konservatiivisen psykologin Jordan Petersonin itsehoito-opas *12 elämänohjetta* (2018) ei ole akateeminen teksti, mutta Mäen mukaan se ansaitsee huomiomme etenkin sen sisältämän terapeutin suhteen käsitteen näkökulmasta. Petersonin politiikan kritisoiminen on melko helppoa, mutta Mäki argumentoi, että hänen kliininen psyko-terapeutin praktiikkansa ylipäätään on eettis-poliittisesti ongelmallista. Tätä vasten Mäki asettaa lacanilaiselle psykoanalyysille tyypillisen ajatuksen terapeutin suhteen yhteismitattomuudesta.

Olen itse viitannut vain lyhyesti vihollisten lukemisen ”ajatuskokeen” filosofisiin aspekteihin, koska Jussi Palmusaaren essee ”Vihollisen/lukeminen” keskittyy niihin paljon syvemmin. Palmusaari erottaa filosofian historiasta toisistaan kaksi erilaista tiedontuotannon tapaa: sodan ja ymmärryksen paradigmat. Lopuksi, numeron kuvataiteilija Minna Henrikssonin kuvaessee ”Kansallista omaisuutta lukemassa” esittelee Suomen historian unohdettuja tai tukahdutettuja episodeja oman taiteellisen praktiikkansa kautta.

Platonin koirasta vielä: olemisen ja tiedon suhde toisiinsa on nähty yhtenä perustavimmista filosofisista kysymyksistä, filosofian alkutilanteena. Koira, viisauden rakastaja joka yhdistää ystävän tietoon ja vihollisen tietämättömyyteen, antaa vihjeen toisenlaisesta filosofian alusta: sellaisesta jossa politiikka ottaa olemisen paikan tiedon rinnalla.

JAAKKO KARHUNEN, VIHOLLISIA LUKEMASSA -TEEMANUMERON PÄÄTOIMITTAJA

KIRJALLISUUS

Fitting M. (2017) *Russell's Paradox, Gödel's Theorem*. Teoksessa: Fitting M., Rayman B. (toim.) *Raymond Smullyan on Self Reference*. Springer, Cham.

Nye, Joseph S. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

Platon (2007), *Valtio*. Suom. Marja Itkonen-Kaila, Otava, Helsinki.

Schmitt, C. ([1932] 2015) *Poliittisen käsite*. Suom. Arto Kuusterä ja Jussi Palmusaari, Tutkijaliitto, Helsinki.